
Sociaal ondernemerschap in Twente

Paul Benneworth & Willem-Jan Velderman

Samenvatting

In een tijdperk van krimp dien je alles uit je burgers halen om de leefbaarheid van kwetsbare regio's op peil te houden. Er is toenemende belangstelling onder beleidsmakers voor het fenomeen wat steeds vaker 'sociaal ondernemerschap' wordt genoemd. Met sociaal ondernemerschap verkennen burgers zelf mogelijke problemen van leegstand en leegloop in het landelijk gebied om vervolgens zelf met goede oplossingen hiervoor te komen. Sociale ondernemers mobiliseren de bestaande passieve vermogens in die gemeenschappen om nieuwe ideeën en maatschappelijke voorzieningen te realiseren die voldoen aan de wensen en verlangens van de burgers zelf.

Inleiding

Twente heeft in de komende decennia te maken met het fenomeen krimp; een vorm van sociale erosie waarbij een combinatie van een langzame uitstroom van inwoners en vergrijzing de vraag voor maatschappelijke dienstverlening ondermijnt en als gevolg daarvan ook de leefbaarheid van de regio. Een afnemende leefbaarheid kan een vicieuze cyclus als gevolg hebben dat geen uitzicht geeft op herstel, zoals sommige regio's in Duitsland die een zesde deel van hun bevolking hebben verloren sinds 1991.

Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau wacht in oosten alleen voor de grote steden een positieve toekomst als het gaat om krimp. Toch is krimp niet een bedreiging voor louter landelijke plaatsen als Lattrop, Manderveen, Den Ham of Haarle. Vanuit Europese optiek is Twente een vrij kleine regio met korte afstanden tussen grote stedelijke gebieden en dunbevolkte plattelandskernen. Wanneer deze kleine kernen leeglopen is dat direct zichtbaar en heeft dat ook negatieve gevolgen voor Enschede, Hengelo en Almelo door een afnemende aantrekkelijkheid van de dorskernen als woon- en recreatiegebieden.

De essentie van de problematiek van krimp is een investeringsprobleem of, beter gezegd, een desinvesteringsprobleem. Als bewoners uit een regio vertrekken dan is er minder behoefte aan woonruimte; als er te weinig kinderen zijn, dan gaan scholen en vaak huisartspraktijken dicht. Als boeren de landbouw verlaten, is er minder vraag voor schuren op het erf. Leegloop leidt tot leegstand, en leegstand dringt de waarden van de gebouwen omlaag, wat angst kan opwekken onder bestaande bewoners en de uitstroom kan versnellen. Het is niet aan beleidsmakers gegund om dit tij te keren omdat de lokale overheid met bezuinigen wordt geconfronteerd en grootschalig opkoop van lege gebouwen niet kan veroorloven.

Kan een beleidsmaker iets doen om dit tij te keren? Hoe kan hij of zij de komende decennia bijdragen aan het op peil houden van leefbaarheid in kleine kernen en dorpen? Voor de komende decennia zal dit naar verwachting een belangrijke vraag voor Twente zijn. Een vraag waarop het antwoord in toenemende mate sociaal ondernemerschap kan zijn. Misschien denkt u bij krimp niet direct aan sociaal ondernemerschap en vice versa. Sociaal ondernemerschap heeft tenslotte zijn wortels in achterstandswijken in grootstedelijke gebieden in Europa en de Verenigde Staten maar ook in sloppenwijken in Zuid-Amerika en India. In deze gebieden ontbreken regelmatig de nodige sociale voorzieningen omdat ze door bestuurders worden beschouwd als niet-rendabel. In de steek gelaten door de bevestigde orde steken bezorgde burgers in deze gebieden de armen uit de mouwen. Zij komen bijeen om hun eigen leenbanken, watervoorzieningen en naschoolse opvang te organiseren.

Sociaal ondernemerschap en het landelijk gebied

De essentie van wat we nu benoemen als sociaal ondernemerschap, is dat mensen meer verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen gemeenschap. Ondernemerschap is sociaal omdat het niet alleen gaat om het uitkeren van een privéwinst voor de individu: er is wel sprake van een rendement voor de inspanningen maar dit komt doordat de ondernemer vervangende dienstverlening in de betrokken gebieden opnieuw organiseert.

Het is ondernemend in de klassieke zin van Schumpeter, wie een ondernemer definieert als iemand die van bestaande onderdelen een beter geheel maakt.

Een Schumpeteriaanse ondernemer maakt gebruik van ondernemerschap om waarde te scheppen. Normaliter denkt men aan een verbeterd product of dienst : het scheppen van nieuwe waarde vanuit het niets – denk aan Apple die decennia lang grossierde op het lanceren van producten waarop niemand stond te wachten, zij het de Apple Mac, de iPod, iPhone of iPad. Maar het is ook mogelijk om waarde te scheppen uit vermogens die zijn waarde zijn verloren en daardoor goedkoop zijn. Door slim te combineren met andere elementen kan een ondernemer toegevoegde waarde creëren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan Elon Musk die met Tesla elektrische auto's produceert. In het slim combineren van elementen zien we de grote mogelijkheden voor een regio die in de komende decennia door krimp wordt bedreigd.

Afb. 1 Tesla-auto als voorbeeld van innovatie door slimme combinaties

Door GoodDesignAus - Eigen werk, CC BY-SA 4.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=47553536>

Als je krimpproblematiek beschouwt als een investeringsprobleem dan is krimp een desinvesteringsproces waardoor er in toenemende mate een druk wordt uitgeoefend op bewoners om hun plaats te verlaten voordat van eigen investeringen – zij het in vriendenkringen, zij het in vastgoed – de gehele waarde verloren gaat. Door desinvesteringen zijn verschillende vermogens niet in actief gebruik: een leegstaande winkel zet de vastgoedprijzen verder onder druk, een vlucht van jonge bewoners heeft een zuigende werking op sociale voorzieningen, en als de sportvereniging wordt opgedoekt hebben mensen minder gelegenheid om sociaal contact met elkaar te hebben. In eerste instantie bestaan de vermogens nog steeds: de voormalige winkelbouw blijft bestaan en staat te huur, de school en huisarts blijven voorlopig open en de sportclubleden kennen elkaar nog – maar ze hebben alleen passief waarde voor de gemeenschap.

Sociaal ondernemerschap kan hierdoor een manier zijn om het tij te keren en deze desinvesteringsprocessen tegen te gaan. Van deze passieve sociale vermogens maakt de

sociale ondernemer een actieve sociale voorziening met een toegevoerde waarde voor de gehele gemeenschap. Omdat er gebruikt wordt gemaakt van deze (goedkope) passieve sociale vermogens is het gemakkelijker om tot een financieel rendabel bedrijf te komen. In de afgelopen jaren hebben we dit vaak gezien in Twente; buurtsupers of zorgboerderijen die ‘gebruik maken’ van mensen met een ‘afstand tot de arbeidsmarkt’ of ook dagbestedingsplekken aanbieden om tot een sluitende begroting te komen. De sociale winsten zijn zichtbaar – de boerderij blijft bezet, de buurtsuper blijft open en er zijn arbeidsplaatsen gecreëerd voor lokale inwoners.

Maar als sociaal ondernemerschap al in Twente bestaat waarom betogen wij dan dat de Twente-Index en daarmee betrokken Twente, zich meer moet bezighouden met het onderwerp? En hiermee komen we terug op iets wat wel een probleem is voor Twente; namelijk het opschalen van sociaal ondernemerschap tot een bredere sociale transformatie. Sociaal ondernemerschap kan worden gedreven uit armoede: als er helemaal geen andere oplossing meer is en de bewoners niet weg kunnen dan is er een sterke reden om zaken zelf in handen te nemen.

Afb. 2 Bevlogen en betrokken sociale ondernemers in Twente bieden de regio veel kansen

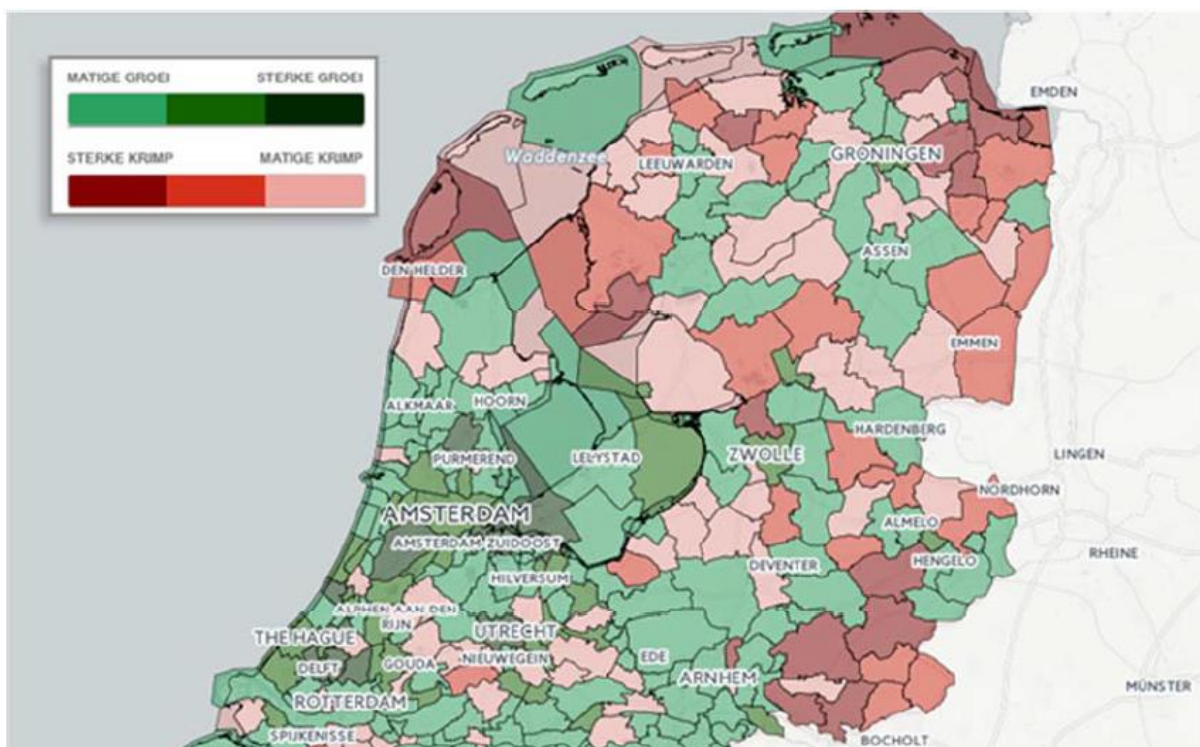
Sociaal ondernemerschap kan daarnaast worden gedreven door overvloed: in een grootstedelijk gebied zijn er altijd ondergebruikte gebouwen, enthousiastelingen en netwerken die sociaal ondernemen in contact brengen met gulle investeerders. Twente kan een gevaarlijke koers varen tussen deze Scilla en Charybdis: zo dringend is krimp niet in vergelijking met andere belangrijke politieke twistpunten, tegelijkertijd is de regio niet overspoeld door geschikte doch ongebruikte sociale vermogens.

Sociaal ondernemerschap stimuleren met een Twents tintje

Elders in de Twente-Index kunt u veel meer te lezen over het indrukwekkende hightech wonder van Twente waarin een aantal world class industrieën uit het de grond zijn gestampt in sectoren zoals nanotechnologie, informatica en technische geneeskunde. Door een triple-helix samenwerking van hoger onderwijsinstellingen in de regio, lokale overheden en ondernemers is Twente een aantrekkelijke regio voor investeerders uit heel Europa. De sterkte van het Twentse model komt voort uit de rijkdom van netwerken waardoor ondernemerschap wordt gestimuleerd, waarin die al genoemde partijen allemaal hun steentje bijdragen. De netwerken bieden hierdoor de spreekwoordelijk “voor ieders wat wils”: als je advies, coaching, financiering of technische ondersteuning nodig hebt, als je starter, doorgroeier of middelgroot bedrijf bent, dan zijn er netwerken die je in contact kunnen brengen met iemand die een bijdrage kan leveren aan het oplossen van de ondernemingsproblemen.

Delen van dit netwerk lijken grotendeels ten dienste te staan van potentiële Twente technische ondernemers die directe banen kunnen leveren voor de regio. Goed betaalde vaste banen zijn een zeer belangrijke onderdeel van de leefbaarheid van een regio. Een andere vraag is hoe je naast technologie ervoor zorgt dat we ongedeerd door het krimp dreigement heen kunnen. Krimp werkt namelijk sluipenderwijs en dus wordt er zeldzaam en systematisch erover gedacht.

Afb. 3 Voorspelling bevolkingsverandering Nederland 2040

Visualisaties: Martijn Bekhuis | Bronnen: Ministerie van Binnenlandse Zaken, Planbureau voor de Leefomgeving, CBS via <http://www.tubantia.nl/regio/achterhoek/prettig-leven-in-een-krimpde-achterhoek-1.5087575>

Het dorps huis heeft bijvoorbeeld een structureel tekort, de boekenbus wordt wegbezuinigd, de gemeente wil af van sportveldonderhoud of de huisarts gaat met pensioen. Er zijn dan op die momenten weinig mogelijkheden voor inwoners of ondernemers op de been te komen en constructief op deze elementen te kunnen bouwen. Het is dan op dat moment niet aannemelijk dat er bevlogen betrokken bewoners op de been komen, of dat een ondernemer zich gedreven voelt en alles in de goede richting zal leiden. Er zou hierin veel meer gedacht kunnen worden aan de kansen en mogelijkheden van sociaal ondernemerschap.

Toch zijn er ook zeker netwerkmogelijkheden voor sociale ondernemers waar zowel kennisinstellingen, lokale overheden en ondernemers deel in nemen. Zo houden de ROZ Groep en Vrienden van H164 zich o.a. bezig met vergroten van de zichtbaarheid van sociaal ondernemerschap in Twente. Zij willen een platform initiëren waarin Twentse sociale ondernemers elkaar kunnen ontmoeten. Tegelijkertijd is het doel om Twentse sociale ondernemers te ondersteunen waar mogelijk en gewenst, alsmede een leerfunctie te bewerkstelligen. In het netwerk is ruimte voor onderzoek naar vraagstukken die bij sociale ondernemers leven door een samenwerking met Saxion Hogeschool en Universiteit Twente.

Afb. 4 Sociale ondernemers aan het netwerken bij een ROZ Groep en Vrienden van H164 bijeenkomst

Indrukwekkende sociale ondernemingen zijn overal in Twente te vinden met nauwe banden met overheidsinstanties, al is er geen specifiek regionaal stimuleringsbeleid geweest die specifiek gericht is op het versterken van de nodige netwerken. Het voorbeeld van Buurtzorg geeft aan hoe sociale ondernemers innovatie en dienstverleningen kunnen aanjagen in constructieve samenwerking met de publieke (en semipublieke) sector. En met deze toenemende expertise in de regio heeft een specifieke beleid meer kans van slagen.

Hetgeen wat hiervoor nodig is kan inspiratie putten uit het bestaande Twentse Technowonder: steun, advies, kennis, financiering, netwerken, en coaching. Daarnaast kunnen meer subsidies/financiële stimulering ervoor te zorgen dat deze elementen allemaal toegankelijk zijn voor beginnende en groeiende ondernemers, en potentiële sociale ondernemers de juiste doorwijzingen krijgen om deze steun beter te benutten. Onderwijs moet meer het accent leggen op toegevoegde waarde creëren door ondernemerschap in plaats van alleen winsten halen uit een bedrijf. Door een slimme kruisbestuiving van deze al bestaande elementen kan Twente vrij moeiteloos met sociaal ondernemerschap de worsteling met krimpproblematiek de komende decennia aangaan.

Paul Benneworth (North Shields, VK, 1974) is een economisch geograaf verbonden aan de Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) van de Universiteit van Twente. Paul is afgestudeerd bij Oxford University en gepromoveerd bij Newcastle University (VK). Zijn onderzoek gaat over regionale ontwikkeling in de kenniseconomie, met name over de gevolgen voor achterstandsregio's.

Willem-Jan Velderman (Hengelo, Overijssel, 1994) studeert voor de master Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Willem-Jan is o.a. geïnteresseerd in sociaal ondernemen, open data, en lokaal en regionaal samenwerken. Zijn bachelorscriptie aan de Universiteit Twente ging over motivaties inzake sociaal ondernemerschap in het Twents landelijk gebied.

The Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS) is a research institute (WHW, Article 9.20) located in the Faculty of Behavioural and Management Sciences within the University of Twente, a public university established by the Dutch government in 1961. CHEPS is a specialized higher education policy centre that combines basic and applied research with education, training and consultancy activities.

<http://www.utwente.nl/bms/cheps/>